

JUG.

Izdaja: FR. DERGANČ.

9 VSEBINA:

Slovenska kultura	Ž.
Tolstega nov roman	Spectator.
Božji dih, Pesem	Kazimir pl. Radič.
Darwin	Fr. Derganc.
Straža ob Adriji	dr. X.
Razgled po prirodi	F. D.
Dunajska pisma	Fr. Derganc.
Zvestoba, Pesem	Kazimir pl. Radič.
50 milijonov	Avrelij Nemanič.
Političen pregled.	
Trgovina, obrt in gospodarstvo.	
Društva in sport.	
Književnost, umetnost in gledišče.	

Izhaja po enkrat na mesec.

Cena: celo leto 5 K, četrta leta 1 K 25 h.

DUNAJ.

Tiska Friderik Jasper.

Listnica uredništva.

Gg. sotrudniki naj oprostite, da smo jim morali radi pičlega prostora, članke krajsati. — Vsprejemamo samo kratke in jedrnathe sestavke. — Vse Slovence prosimo, naj se zaupljivo obračajo do nas, kajti naš list je popolnoma neodvisen, uredništvo strogo varuje vse tajnosti, da se nikomur ni bati za osebo. Vsakomur se nudi prilika, da brezobzirno izrazi svoje misli in želje, ako mu jih narekuje le resnica in korist naroda. — Za 1. štev. smo morali odložiti več člankov, mej njimi novelo »Priatelj« mladega, nadarjenega novelista **Mirka Jagodiča**, ki nam je poslal še več drugih novel: Ljubezen ni igrača; Ogenj brez ognjila; Ženska in vino; Marija Magdalena.

Pod naslovom »Darwin« bomo priobčevali v neprisiljenih presledkih serijo stvarnih člankov o descendenčni teoriji, — nam je samo za resnico, katero bomo vedno iskali brez ozira na levo in desno! Na koncu posvetimo posebno poglavje Darwinovim nasprotnikom in navedemo njih pomisleke in protidokaze. Tako bodo imeli slov. izobraženci priliko, da se temeljito pouče o velvažnem in zanimivem vprašanju.

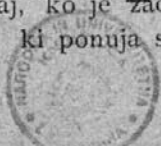
V 2. štev. izidejo naslednji spisi: »A. E. I. O. U.« o bodočnosti Avstrije; veleaktualen sestavek »Konsumna društva«; esé o Nietzscheju, o arhitektu M. Fabianiju in o »Češki umetnosti na Dunaju«; strokovnjaško študijo o »Prešernovih slikah«; članek »Iz medicine« in o »Hipnotizmu« i. t. d.

Slovinci in Slovenke!

Že dolgo časa se progreša slov. list, ki bi prinašal kratke članke o vseh važnih pojavih človeške kulture in opozarjal Slovence posebno nato, kar zadeva njih koristi in narodni razvoj. Tako je bilo doslej prisiljeno slov. občinstvo, proučevati vse dnevne zanimivosti iz tujih revij, katere poročajo o vsakem slučaju s svojega, tujega in nam Slovanom naravnost sovražnega stališča, — vrhu tega je moralo še drago plačevati to dvomljivo duševno hrano.

Vse to je prenehalo zdaj, ko je začela izhajati na Dunaju moderna slov. revija »Jug«, ki ponuja slov. občinstvu prijetno

98582

030023796

1200/1942

000

JUG

Štev. I.

Na Dunaju, 1. prosinca.

1901.

Slovenska kultura.

Nepristranski opazovalec gibajočih sil zgodovine in sedanjega političnega vrvenja vidi, da se pripravljajo velike reči, da se bliža veliki dan, ko se dvigne jedro prihodnjega človeštva in zahteva račun od narodov in sedanjih gospodarjev sveta: »Kaj ste storili za človeštvo v zadnjem tisočletju in s čim ste si pridobili domovinsko pravo na zemlji?« Kaj odgovorimo takrat mi Slovenci in kako nas obsodijo strogi in brezobzirni sodniki, ko se nam že zdaj očita, da smo breme zgodovine in da narod brez kulture ne zasluži, da ga zemlja nosi? Gorje nam, če nas dobi usodni dan nepripravljene! A kako smo se pripravljali doslej, kako smo gospodarili s svojim narodom in kaj smo storili za človeštvo? Obupnost položaja se nam pokaže v polni luči, če se zavemo ponižujočega dejstva, da nimamo Slovenci še zdaj svoje gimnazije s slovenskim poučnim jezikom. To mora potreti vsakega iskrenega in poštenega Slovenca in srce mu mora vskipeti v največji nevolji. Morda bi se dala potolažiti ta moreča ogorčenost, ko bi vedeli, da smo storili svojo dolžnost in da kljubu največjim žrtvam in težavam nismo mogli doseči ničesar. A zaman iščemo utehe in zaman se skušamo otresti sramotne zavesti, — sami smo krivi, kriva je brezprimerna in neodpustna indolencija in brezbržnost naših poslancev.

V jeseni leta 1897. so se vršili v dunajskem parlamentu hrupni prizori in notranja razburjenost je bruhnila iz hiše na ulico. Po celem Dunaju je vrelo proti Slovanom in živo se še vsi spominjamo, kako so fanatični nemškonacijonalni dijaki pehali in preganjali slovenske visokošolce z vseučilišča. Po vsem Slovenskem so vspameteli v opravičeni jezi vsi zavedni Slovenci in kakor glas iz tisoč in tisoč grl je vstal takrat v deželnem zboru poslanec dr. Danilo Majaron in zahteval slovensko univerzo.

V krasnem govoru je naslikal obupno stanje Slovencev in imel tako sijajen uspeh, da so mu vsi poslanci brez razločka strank navdušeno pritrdili in takoj se je odločila večje vsota za prihodnje slovensko vseučilišče, zajedno se je naročilo državnim poslancem, da se takoj oglasijo pri ministrih in jim predložijo slovenske zahteve. Ali naj slovenski stariši pošiljajo svoje sinove v nemški, nestrpni Dunaj, da tam trošijo slovenski denar in pomagajo širiti slavo propadajoče dunajske univerze, a za hvaležnost naj se jih brca in pita s psokami, kakor: »Windische Hunde!«? V ministerstvu so odgovorili našim poslancem: »Kaj hočete? Slovensko univerzo? Kje imate pa slov. gimnazijo?« »Pa res!« so se v za dregi spomnili poslanci in niso vedeli kaj odgovoriti. A minister jih je potolažil: »No, pa pripravite vse potrebno, slov. gimnazijo vam damo, kadar hočete!« In res, takoj potem se je govorilo po Ljubljani, da se razširi tamošnja nižja državna gimnazija v višjo s slovenskim poučnim jezikom. Vse je bilo o tem prepričano in je tudi trdno pričakovalo, saj se je tudi že v mestnem svetu nekoč prej ukrepalo o slov. gimnaziji in so baje mestni očetje že odločili spisovalce potrebnih učnih knjig. Letos v jeseni se je odprl toli pričakovani peti razred in sicer: — strmi, slovensko občinstvo! — »z nemškim poučnim jezikom«. Vsa zadeva je prežalostna, da bi se dalje ž njo ukvarjali in preiskovali, odkod zavore, odkod ta narodna brezbržnost in slepota za narodove potrebe, kdo da je kriv te moralne klofute celemu slovenskemu narodu. Po toči ne pomaga zvoniti! Pozabimo, kar je bilo in hitro na delo! Zdaj ne velja: festina lente! ampak: festina festinanter! Sicer pa upajmo, da bodo naši novi poslanci čisto drugi možje in da bo njih prvo narodno delo, s katerim osrečijo ves slovenski narod: slovenska višja gimnazija! S slovensko gimnazijo pa ni še doseženo vse, posebno slovenska kultura ne! In vendar je kultura edino zagotovilo naše bodočnosti, edini pomoček, ki nam podeli moč življenja in pravico obstanka. Ne poslušajmo roganja svojih narodnih sovražnikov, ko se nam posmehujejo: »Slovenci, ti pritlikavci, hočejo svojo kulturo. — Koliko pa jih je?« Mi vemo, kaj hočemo in gremo odločno svojo pot: pogum in moč nam daje najplemenitejši pojav človeške kulture, da ima tudi manjšina svoje pravice, da pridejo skoro časi, ko ne bo odločevala več surova večina in moč pestij, ampak duševna sila. Zmagovita moč duha pa ne izhaja iz množice, iz večine, množica kot taka je brez duha in slepo, pokorno orodje

vodilnih duhov, vsa duševna sila izvira iz posameznikov. A zakaj ne bi imeli mi Slovenci posameznikov, ki bi nam ustvarjali lastno kulturo? O pač, imeli smo že duševne velikane in imamo jih še, a služijo tujemu gospodarju in delajo za tujo kulturo, ker nimamo lastne kulturne delavnice, ker nimamo svoje univerze. Kakor glas zamorjene vesti nam pripoveduje zgodovina, da so Slovenci že l. 1848. zahtevali svoje vseučilišče. Takratni narodovi voditelji so dobro vedeli, da imajo le kulturni narodi bodočnost, da je univerza vir kulture in trdnjava narodnosti. Kako vitalnega pomena je slov. univerza v Ljubljani za slov. narod, uvidimo takoj, če se dotaknemo tega vprašanja le površno. Koliko gre vsako leto slov. abiturijentov na nemške univerze in koliko se vrne vsako leto akademičnega naraščaja v domovino? Komaj tretjina! In še ti, kakšni so? V tujem mestu so se popolnoma odtujili narodu in nimajo smisla za narodni duh. Slovenski govorijo, a mislijo nemški. Zato naš narod tako počasi napreduje, ker je prepuščen sam sebi in svojim zdravim instinktom, ker nima njegova inteligenca ž njim nikake prave duševne skupnosti, nikake zveze. Kako bi bilo to vse drugače, ko bi imeli svoje vseučilišče v Ljubljani: stariši ne bi več z boječim in nemirnim srcem pošiljali svojih sinov na visoko šolo, v Ljubljani ni velikomestnih zapeljivostij ni nevarnostij, ki pogube toliko slov. dijakov; naša inteligenca bi rasla sredi naroda in delila z narodom boje, žalost in veselje. Še mimogrede omenjamo, da bi odslej noben Slovenec ne jemal več tujke za ženo, da bi dobila Ljubljana v vsakem oziru velikomestno lice in bi dosti domačega denarja ostalo na domačih tleh. Kratkoma, ako hočemo krepko, zavedno narodno inteligenco, ki bo vodila narod in mu kazala pot v boljšo bodočnost, ustanovimo si v Ljubljani lastno univerzo. Obrnimo to pereče in najvažnejše vprašanje kakor, hočemo, vedno nam odgovarja isti kategorični imperativ: »Dajte narodu univerzo, ako hočete, da narod ostane!« Tu ne smemo več čakati, odlašati, — krepko in samozavestno na delo, saj vendar vidimo, da je drugod dosegla vse samo človeška volja, samo človeško delo! In »Slovenska Matica« — naša znanstvena akademija — šteti bi si morala za prvo in najsvetejšo dolžnost, da skliče čim prej v Ljubljano shod vseh slovenskih veljakov brez razlike stranke in dežele, na katerem bi se sklenilo sledeče: V 10 letih se ustanovi v Ljubljani univerza in zato se sestavi stalen odbor, ki prevzame vso akcijo in osnuje primerno organizacijo. Pred vsém mora odbor

vlado prepričati, kako velikega pomena bi bila slov. univerza v Ljubljani za Avstrijo: tako bi nastal na jugu nov kulturni center, slovenski narod bi se ojačil in postal nepredoren zid ob Adriji proti italijanski irredenti in Bismarckovim pangermanskim sanjarijam!

Napočil je skrajni čas, da se Slovenci zavemo, da tvorimo celoten narod, prišel je zadnji trenotek, da se vprašamo, česa nam je najprej treba, kje so naši cilji in kako jih dosežemo. Kakor ribe v skaljeni vodi hlastamo in begamo sedaj, pri tem si domišljujemo, da napredujemo, in popolnoma resno zatrjujemo, do delamo za kulturo ali celo za ljubljani narod. Kaka zaslepljenost! Kako naj delamo za kulturo in narod, če ne branimo tistega, iz česar izvira vsa kultura, kar nam daje ime naroda in dostojanstvo in pravice človeštva, kako naj upamo v bodočnost, če nočemo braniti svojega jezika? Kulture ni brez jezika, naroda ni brez jezika! Prvo je jezik! Ž.

Tolstega nov roman.

Kjer napreduje kultura samo v korist par izvoljencev in pri tem pahne ogromno večino v največjo bedo, tam se poruši družabno ravnovesje — prvi pogoj vsakemu obstanku, tam rase s kulturo človeška propalost. Tako nam vsaj kaže zgodovina.

V prvem stoletju se je dvignila grškoroška kultura do cenita, a tudi človeška pokvarjenost je dosegla vrhunec. Rim je popolnoma podivjal in živel samo trenutku, ljudstvo se je posmehovalo bogovom in starim vzorom in zaničevalo sploh vse, kar je bilo nekdanje dobro in plemenito: zakonsko zvestobo, nedolžnost, navdušenost za domovino in nesebično delovanje za blagor družbe i t. d. Cesar Nero je pijančeval po noči po rimskih beznicah in se pretepal z uličnimi postopači, v stranskih temnih ulicah je napadal s svojo tolpo hiše boljših Rimljanov in jim plenil žene in hčere, po dnevi je nastopal javno pred občinstvom kot igralec, govornik, borilec, umetnik, filozof in hotel biti v vsakem oziru prvi. Vzraku je visela poguba in nevihta, na severu so se zbirali Germani, da udarijo na Rim. Množica je besnela in vrvela kakor udarjena z večno slepoto in neopaženo dir-

jala v prepad. V tem večji bojazni so trepetali pravični: »Kaj bo, kaj bo!« In ker so spoznali, da bi bila tu vsaka beseda odveč, ves trud brezuspešen, da se ni mogoče upreti pretečemu zlu, zaprli so se v samotne hrame in čakali. Tisti čas so se rodili stojiki Seneka, Epiktet in Mark Avrelij. Vsem se je pristudilo tedanje življenje, nikakega užitka jim ni mogel več dati zunanji svet. Seneka je tožil o popačenosti in bedi življenja, priporočal svojim prijateljem ljubezen do sovražnika, hrepenel je po edini rešiteljici — smrti in teško pričakoval blaženosti in večnega miru onstran življenja. Epiktet je učil, človek naj išče sreče in bogastva v sebi in se popolnoma odreče zunanjemu svetu, ker ni v njegovi oblasti. »Če je kdo slabo o tebi govoril, zahvali se mu, da te ni tepel; če te je kdo ranil, zahvali se mu, ker te ni ubil«, tvoje edino orožje proti zmagovitemu zlu bodi — potrpežljivost. Vsi smo bratje in naš skupni oče je Bog. Nikdo ni Atenčan ali Korinčan, ampak samo sin Božji, (s tem stavkom je obsodil vse narodnostne prepire). Ljubimo svojega bližnjega in prizanašajmo njegovim slabostim. Jednake nauke je oznanjal cesar in filozof Mark Avrelij.

Naši časi so čisto podobni rimskim. Milijoni se trudijo za enega, človek je človeku na potu, nobene ljubezni in prijaznosti, sosed gleda po strani soseda, kakor bi hotel reči: »Morda bi se meni boljše godilo, ko bi ne bilo tebe!« Ko sedi mati ob zibki spečega otroka, ne polni ji srca ljubezen in veselje, ampak obupano vzdihuje:

»Kaj pa je tebe treba bilo,
Dete ljubo, dete lepo?«

Koliko bo morala trpeti in stradati radi njega! Kako bi živela dobro in brez skrbi, ko bi ga nikoli ne bilo! Nikdo nima več veselja do dela, ker ve, da se ne trudi zase, ampak polni mošnjo brezsrčnemu milijonarju. Ker mu je zaprta pot do vsakega plemenitejšega užitka, ker se zaveda svoje človeške dostojnosti in vrednosti, a nima nikakih človeških pravic, kipi srce nesrečnemu trpinu od gneva in sovraštva, in meče se po valovih najnižjih strastij, da pozabi svoje gorje in omami opominjajoči razum, tam si mori dušo in telo in preklinja življenje. Vspricho teh razmer bi skoro pritegnili onemu, ki je rekel, da je bila srednjeveška tlaka in staroveško suženstvo stokrat boljše nego to moderno robstvo kapitala. Takrat smo služili vsaj ljudem, ki imajo srce, dandanes tlačanjimo mrtvememu zlatu, ki nima srca; v srednjem veku je dajal

kmet desetino od tega, kar je imel, dandanes mora plačevati visoke davke od tega, kar nima; v starem veku je delal sužen in dobil jesti, dandanes se mučijo milijoni kakor nema živina, a ne vedo, kje bodo kosili.

Jednaki vzroki imajo jednake učinke, jednake razmere rode jednake duhove. Kadar pritira človeški egojizem kulturo na vrhunec, kadar razdrobi človeška strast vse okove in v nebrzdani svobodi gine in koprni samo po pohotni opojnosti, kadar slavi živalstvo v človeku zmagoslavje nad njegovim duhom, takrat nastopijo apostoli stoicizma. Tako imamo tudi mi svojega Epikteta, to je reformator iz Jasne Poljane grof Tolstoj. Vsi poznamo njegove ideje: prenašajte, ne upirajte se zlu, vaša velikodušnost in potrpežljivost preмага vse. Potrpite, a ne ubogajte, posebno ne dajajte davkov in ne oblecite vojaške suknje. Ta njegova filozofija »pasivnosti« je jako globoka. Tolstoj zameta vso moderno kulturo, ker mu je le znamenje robstva. Njemu je zdravje, življenje, človek nad vse, kultura naj služi človeku, ne človek kulturi. Zdaj velja: fiat cultura, pereat justitia! Tolstoj kliče: fiat justitia, pereat cultura! Tolstoj zameta tudi nepotrebno pisarjenje po časopisih, z besedičenjem se človeštvo ne bo rešilo, ampak z delom. Koliko napiše moderna socijologija, a vse ni vredno piškavega oreha, ker samo slepi in se ne zaveda prave naloge, da bi oznanjalo »ideal dela«. Govorite malo, a delajte več, delo vam bodi edini vir užitka in veselja, kakor pravi Seneka: *facere docet philosophia, non dicere*. Čemu kultura, čemu komfort, če mora radi njega izgubiti toliko ljudij zdravje in življenje? Vrnimo se v prvotnost, življenje in družbo si uredimo po sv. evangelijih, človek je podoba Božja, človek nam bodi nad vse. Ali smo res že tako propali, da ne poznamo drugje užitka nego v nevarnosti, v gonobljenju življenja, v prelivanju krvi? Kako si more kuriti nepokvarjen in plemenit človek s premogom, če ve, da je bilo pri izkopavanju premoga ubito toliko in toliko ljudij, da se drži črnih grud človeška kri? Ali smo res prišli že tako daleč kakor rimska ulična svojat, ki je koprnela in drhtela od sladkosti, zadivljenja in navdušenosti, ko je gledala v amfiteatru prelivanje krvi? Te svoje nazore nam je podal Tolstoj že v raznih romanih, zdaj jih je zbral v celoto in nam spisal nov roman, ki izide v Londonu: »Robstvo našega časa«. Brezobzirno in s sveto jezo biča v njem vso moderno kulturo in ustrojstvo sedanje družbe, iz njega govori bolj prerok in svečenik nego umetnik in cel roman se čita kakor ve-

ličastna »pridiga«. S tem romanom nam je Tolstoj iz nova pokazal, kako misli o umetnosti, o nji velja, kar je rekel Epiktet o filozofiji, da je njen namen, da poboljšuje in uči.

Spectator.

Božji dih.

Na ravno polje noč je legla,
Na samem potnika pristregla,
Za postelj travo sem izbral
In truden legel in zaspal.

Kot blisk čez hribe in doline
Vrtinec bogonosni šine;
In dahne Božji dih v drevo,
Obsuje cvetje ga mlado.

In sanjal sem, da v noči jasni
Po polju grem ob uri kasni,
Sanjavo zre neba obok,
Tišina diha na okrog.

Poljubi ženko v sanjah sreče,
Srce pod srcem ji vstrepeče;
Zaziblje vej zeleni krov,
Začivka v gnezdu zarod nov.

Kar zatrepečejo okoli
Visoke breze in topoli,
Nemirno vetrič zavihra,
Zaziblje travo prek polja.

In zvalovi vodico v skali,
Da padejo na dno kristali.
V trenutku zopet kakor prej
Zavlada mir po zemlji vsej.

In zašumi, vrtinec vstane,
Omamljena se zemlja zgane
In tisoč zaječi glasov:
»O to je Bog in dih njegov!«

In iz višave nad poljano
Glasovi zapojo ubrano:
»Ljubimo se, ljubimo se,
Saj vsi smo bratje in sestrel!«

In prebudim se, plašno vstanem,
Okrog pogledam: Kje? Na planem?
In vržem se na tla takoj,
Poljubim zemljo pod seboj.

Kazimir pl. Radič.

Darwin.

I.

Tomaž Huxley (Priče človekovega stališča v naravi. 1863):

Vprašanje vseh vprašanj — problem, na katerem slone vsi drugi in ki bolj zanimlje nego vsi ostali — je določitev človekovega stališča v naravi in njegovega razmerja do vseh stvari. Odkod izvira naše pleme, kakšne so meje naše oblasti nad naravo in kako moč ima narava nad nami, do kakih ciljev strehamo: to so problemi, ki se vsiljujejo vedno iznova in vedno z istim zanimanjem vsakemu rojenemu človeku.

Zopet je poteklo sto let in ko se oziramo nazaj v XIX. stoletje, vstaja pred nami veliko vprašanje: »Zakaj je živelo človeštvo teh sto let? Ali je napredovala človeška kultura? Kaj se je zgodilo najimenitnejšega, najvažnejšega?« In ko odgovarjamo na to vprašanje, zdi se nam da je ležala v 18. stoletju črna in neprodurna tema na svetu, da se je začelo v začetku devetnajstega na obzorju svitati, dokler ni leta 1859. nakrat priplavalo veliko, svetlo solnce in posijalo po zemlji. Teme in megle so zbežale, solnce vzhaja čim dalje višje, imamo stoprav jutro in vendar, kako je že jasno in svetlo! To solnce je angleški naravoslovec Charles Darwin! Kar sta slutila Francoza Lamarck (1809) in dvajset let pozneje Géoffroy St. Hilaire in istočasno ž njim Nemeč Goethe, to je dokazal Darwin jasno in neovrgljivo v svoji knjigi »Kako so nastala plemena po prirodnem izboru«, knjiga je izšla l. 1859. v Londonu. Darwin nam je razložil, kako so nastala razna plemena (vrsta, Art, species) in kako so se razvile živali druga iz druge. To njegovo razlago imenujemo: Darwinizem, Darwinovo, descendenčno, razvojno teorijo ali transformizem.

Na zemlji vidimo različne rastline in vsakovrstne živali, nekatere so jednake in podobne in pravimo, da tvorijo eno pleme (species), ker se mej seboj plodijo. Tako je razdeljeno celo rastlinstvo in živalstvo na več plemen. Od nekdanj že si belijo učenjaki glave in ugibljejo, kako so nastala ta plemena in v kakem razmerju so mej seboj. Do XIX. veka so se naslanjali malone vsi na svetopisemsko poročilo v prvi Mojzesovi knjigi in švedski prirodoslovec Karol Linné je na tej podlagi sestavil 1735 svoj »Systema Naturae«, v tem sestavu je razdelil prvič vse rastline in živali na plemena. Katere živali pa spadajo v eno

pleme? Na kaj se oziramo pri razdelitvi: ali na zunanjo podobnost, ali na podobnost razvoja, na anatomijo ali nato, če se mej seboj plodijo? Linné je mislil po svetopisemskem ustvarjenju, da so vsa plemena strogo omejena drugo od drugega in popolnoma neizpremenljiva, da je bilo v začetku toliko raznih plemen kakor zdaj: »Species tot sunt diversae, quot diversas formas ab initio creavit in finitum ens (toliko je raznih plemen, kolikor je ustvarilo v začetku raznih oblik neskončno bitje)«. Linné je poznal le sedanje rastline in živali in niti slutil ni, koliko leži v zemlji zakopanih izmrlih plemen. Stoprav Francoz Cuvier se je začel potanje pečati s fosilnimi živalimi; ker je bil pa prepričan z Linnéjem o trajnosti plemen, razlagal si je razna izmrleta plemena tako le: »V gotovih presledkih so nastajale na zemlji velikanske katastrofe, cele revolucije, da je poginilo vse rastlinstvo in živalstvo in Bog je po vsaki taki katastrofi iz nova ustvarjal, kakor poroča sv. pismo in sicer vedno druga plemena«. To hipotezo prevratov je angleški geolog Charles Lyell 1830 popolnoma ovrigel in nam na priprost in razumljiv način razložil ves proces in zdaj vemo da ni bilo v naravi nikoli takih katastrof, da je razvoj zemeljskega površja nepretrgana veriga istega snovanja, ki se še sedaj vrši pred našimi očmi: zemlja se tu ponižuje, tam povišuje, voda odnaša zemljo in kamenje in ga zopet kopiči drugje, solnce, dež, led, veter, kemični procesi i t. d. vedno spreminjajo obličje zemlje. A s tem nastanek pasem vendar ni bil še razložen in nastala je cela zmešnjava, posebno ko so začeli učenjaki reševati Linnéjev sestav in so spoznali, da ni nikakor tako lahko, vsako žival v primeren predal potisniti in odločiti nje pasem. In rezultat znanstvenih prask in dolgotrajnih polemik? Da ni mogoče zanesljivo in neoporečno omejitvi najbližjih in najsorodnejših si plemen, da prehajajo sorodne vrste druga v drugo, celo mej rastlinstvom in živalstvom se ne da potegniti strma meja; in mnogo imamo organizmov, ki jih coologi prištevajo k živalim, a botaniki po svoje k rastlinam. Nestalnost pasem se je pokazala zlasti v novejšem času, ko so začeli pariti živali iz raznih plemen in so dobili tako zvane bastarde (spoluverce); in poskusi z bastardi so v nekaterih slučajih potrdili to nestalnost, ker so se bastardi mej seboj dalje plodili in so tako nastale nove živali. To izpreminjanje pasem je temeljito dokazal šele Darwin v navedeni knjigi in zdaj velja o plemenih sledeče: živalstvo tvori eno samo nepretrgano vrsto tako, da se iz nižje živali razvije vselej višje

organizirana, členi te vrste prehajajo drug v drugega, a ne samo v jedni smeri, časi se odcepi od jednega člana več stranskih pagnog in tako dobimo isto razmerje kakor mej vejami istega drevesa. In zdaj tudi vemo, kaj pomenijo tiste Cuvierove fosilne, izkopane živali: to so izmrli členi nepregledno dolge verige živalstva in učenjakom se je posrečilo, izpolniti ž njimi dozdevno nepremostne vrzeli mej sedanjimi pasmami. To je Darwinizem! Huxley (1863), Häckel (1866) in pozneje Darwin sam (Izvor človeka in spolni izbor, 1871) so izvajali transformizem na človeka samega in dognali, da ni človek nikako izjemno bitje, nikak namen ali središče stvarjenja, ampak samo posebna veja v tem velikem plemenskem drevesu, da ni človek nič drugega nego višje razvita opica. Resničnost te hipoteze nam najkrepkejše potrjuje stavek, ki ga je zapisal Huxley v citirani knjigi 1863: »Anatomični razločki, po katerih se razlikuje človek od gorile in šimpanza, niso tako veliki kakor razlike, ki ločijo te človeške opice od nižjih opic!« Tolle et lege! Ta stavek so narekovali Huxleyu strogi matematični računi, zato ga imenuje Häckel po pravici »Huxleyev zakon«. Celo prehodno žival mej opico in človekom takozvani »Missing link« (manjkajoči člen) so našli v najnovejšem času. Holandski vojaški zdravnik Evgen Dubois je izkopal 1894 na Javi čudne kosti: del lobanje, stegno (femur) in nekaj zob. Pred štirimi leti se je vnela na zadnjem coološkem kongresu v Leydenu živahna debata o teh fosilnih ostankih: izmej 12 avtoritet so trdile tri, da so človeški, tri druge, da spadajo k kostju kake opice, šest ostalih je dokazovalo, da so to kosti prehodne oblike mej opico in človekom. O sorodnosti mej opico in človekom pričajo tudi druga dejstva.

Tako je izšel pred par meseci v strokovnem listu fizijologa Pflügerja (Archiv für die gesammte Physiologie des Menschen und der Thiere, Bonn) velezanimiv članek: ako pustimo kri stati, se sesede v rudeč kolač, iz katerega se cedi rumenkasta tekočina (takozvani krvni serum. Če brizgnemo ta serum v žilo kake sorodne živali, se ji nič ne zgodi, če pa v žilo živali iz drugega plemena, žival pogine, ker raztopi vbrizgani serum rudeča krvna telesca. Injicirali so tudi serum človeške krvi v žile nižjih opic, ki niso človeku sorodne in rudeča telesca so se raztopila, nato so vbrizgnili isti serum v kri človeških opic (gibbon, orangutang, šimpanz), a ni jim škodovalo čisto nič. Tako se je vnovič izpričala sorodnost človeka in višjih opic.

Darwin je v začetku silno razburil evropske duhove, od vseh strani so napadali njega in njegove pristaše in jim podtikali najpodlejše namene, da hočejo raztrgati vse plemenite vezi človeške družbe, uničiti državo in izrupati človeštvo i. t. d., ker so manjkali protidokazi, zato so tem srditejše sule plohe psovk in pozabila se je vsa človeška dostojnost in prizanesljivost. Danes po 40 letnem boju lahko ponosno rečeno: »Darwinizem je zmagal sijajno na vsi črti, devet desetih evropskih, najodličnejših učenjakov goreče in navdušeno oznanja novo resnico. Nasprotnike preštejemo lahko na prste. Filozof Hartmann pravi: »Zmagovita umljivost descendenčne teorije. Descendenčna teorija se vjema isto tako z mehanskim in organskim, materijalistnim, panteistnim in teistnim svetovnim naziranjem«. In veliki Rus Konstantin Petrovič Pobėdonoscev, glavni prokurator sv. sinoda, piše v »Moskovskem Zborniku« (1896), v 13. poglavju, da darwinizem ne nasprotuje veri.

Fr. Derganc.

Straža ob Adriji.

Ako opazuje človek politično pehanje in snovanje raznih narodov v Avstriji, zdi se mu kakor v hiši umirajočega bogataša: od vseh strani so prišli lakomni sorodniki, vsi drve in se love po sobanah in preiskujejo omare, kje bi se dalo dobiti še kaj dragocenega — in bogatinec umira sam, zapuščen. Zvesti Avstrijanec hoče potolažiti svoja užaljena domoljubna čustva in beži iz nižine, z bojišča razkačenih narodov v višje sfere, okrepcati hoče svojo dušo ob odločnem in samozavestnem nastopanju avstrijskih državnikov. A tu pride iz dežja pod kap in njegova žalost je še večja, ko izve: da je izvolil Taaffe za geslo avstrijskim državnikom besedo: fortwursteln! Ne čudimo se torej, da vidijo naši državni nasprotniki še več in prorokujejo razpad staroslavni Avstriji, nikoli ne pozabijo pristaviti s tajinstvenim izrazom, da je Bismarck že razdelil Avstrijo na karti mej sosedne države, da je pri tem postopal jako velikodušno in prepustil habsburški dinastiji Budimpešto in Ogre. Dasi je tako govorjenje samo na sebi fantastično in naravnost bedasto, vendar bi se dalo razlagati, ako premislimo razmerje mej Avstrijo in Prusijo. Prusija je že rojena, prirodna tekmovalka Avstrije, kar nam potrjuje že zgodovina

sama. Kateri Avstrijec bi mogel pozabiti krivično in sramotno vojsko leta 1866. in poraz pri Königgrätzu? Komaj je zasela presvetla cesarica Marija Terezija 1740 avstrijski prestol, že je počil glas iz Šlezije, ki je kakor nož presunil nje plemenito srce: da je pridrl z veliko vojsko pruski kralj Friderik II., zanašajoč se na žensko slabost. Prvi napad je priletel, od koder se ga je najmanj nadejala. Pruski kralj Friderik Viljem I. je svojega sina Friderika, poznejšega kralja, popolnoma zavrigel in Marija Terezija je skrbela za zapuščenega princa in mu vsako leto podarila 3000 cekinov, a takoj prvo leto svoje vlade je morala skusiti bridko resnico, da je nehvaležnost plača sveta. Kdo se ne spominja tajnih mahinacij in zavratnega ruvanja Prusije proti Avstriji pri delitvah Poljske? To zgodovinsko nasprotje se je v najnovejšem času podvojilo in ne sme nas preslepiti sedanja politična prijaznost. V Nemčiji se je porušilo notranje ravnotežje mej poljedelstvom in industrijo, tako da je zdaj Nemčija v prvi vrsti trgovinska in industrijalna država. Od začetka je šlo še precej dobro, a zadnji čas so preoteli Angleži, Rusi in Amerikanci Nemčiji dobro tretjino izvoza. In Nemci morajo sedaj gledati, kje dobe nova odjemališča, nove svetovne trge. Pri tem jim je Avstrija silno na poti. Koliko bi se dalo izvažati na Balkan, v Malo Azijo in v vshodno Azijo! Kakor nepremična zagozda tiči vmes Avstrija. Prvič ima Avstrija sama svojo industrijo, drugič mora prevažati Nemčija svoje izdelke okoli Francije, Španije, Italije i. t. d. in ne more konkurirati v ceni z Avstrijo, ki je dosti bližje in voznina toliko ne stane. Zato ni čudno, da sanjarijo Nemci, kako bi bilo imenitno, ko bi drdrala nemška železnica iz Hamburga v Trst, ko bi se jim odprla pot po jadranskem morju. Že Pavel Lagarde je pisal 1853, da je vitalna zahteva za Nemčijo, da se raztegne do Trsta in Bismarck sam je rekel nekoč: »Velika Nemčija izpolni stoprav takrat svojo nalogo, kadar bo stala z eno nogo v Hamburgu, z drugo v Trstu.« In v resnici se suka pruska politika v tej smeri, o tem nam priča v Nemčiji »Alldeutscher Verband«, to nam potrjuje pangermansko gibanje v Avstriji. Nemci so si jako zvito zasnovali svoj načrt: ker ne gre od središča naravnost na periferijo, obrnili so pot in bližajo se od periferije domov, proti središču. Kak drug pomen naj bi imela kolonizacija na Kitajskem, anatolskobagdadska železnica, prijazno približevanje k Turčiji? Z lepo in z grdo hočejo Nemci vresničiti svoje visokoleteče osnove, a noče se jim nič kaj posrečiti. Pa se jim tudi

nikoli ne bo, ker se zanašajo le na svojo hunsko politiko železa in krvi in ne upoštevajo duha časa, razvoja zgodovine in pravic drugih narodov. Sicer bi vedeli, da Avstrija ne more nikoli razpasti, da so njih načrti same utopije, zadnji odmevi njihovega romanticizma, sicer bi tudi vedeli, da je bodočnost Avstrije bolj zagotovljena, nego katere koli druge države v Evropi, ker je Avstrija hipomohlijon evropske tehtnice, da brez nje razpade vsa Evropa v nerazrešljiv kaos. Bodočnost Avstrije je prvi princip evropske politike in tega bi se morali pred vsem zavedati avstrijski državniki in po tem principu urediti vse svoje prihodnje delovanje.

Na potu novega spoznanja se mora avstrijska vlada otresti vseh tujih vplivov, nastopiti brezobzirno samostojno pot in hitro popraviti, kar se je zagrešilo v zadnjih letih. Posebno mnogo se ji zamudilo v trgovini in industriji, dasi narava sama sili in opozarja Avstrijo na ugodnosti nje lege v sredini kulturnega sveta: odpira se ji cel Balkan in Levante. V bližnji bodočnosti bo treba misliti tudi na kolonizacijo, dasi se ji že zdaj upirajo Ogrji. Odkod ščuvanje, si lahko v času dualizma mislimo. Koliko se izseli vsako leto avstrijskih državljanov v Ameriko, v Brazilijo i. t. d.! Ali ne bi bilo boljše, da bi delali ti ljudje v domačih kolonijah za domačo korist? Bodisi kakorkoli, neomajno stoji resnica, da si mora restavrirana in notranje pomlajena Avstrija v interesu svoje trgovine in bodoče kolonizacije zavarovati in za veke zagotoviti najjemenitnejše trgovsko mesto — Trst. Kako neprecenljivo vrednost ima Trst za Avstrijo, sklepamo lahko iz tega, da Nemci na severu in Italijani na jugu preže in komaj čakajo, da ga zasedejo, kakor sploh naš sovražnik najbolj ve, kje in kaj je naša največja dragocenost. Trst je na jugu najjemenitnejša trdnjava avstrijske države in to v vsakem oziru. Zato je največjega pomena, kako vlada to svojo trdnjavo utrdi in koga postavi na stražo ob Adriji. V poštev pridejo samo Italijani in Slovenci. Slovenci prebivajo po vsi okolici in segajo daleč v italijansko kraljestvo samo, v Benečijo. Po zgodovini in po sedanjih razmerah imajo torej Slovenci jedino pravico do Trsta in Italijani so le priseljeni tujci. Pravičnost sama zahteva, da prepusti Avstrija Trst Slovincem, a silijo jo k temu koraku politični momenti in naravnost pogoji nje obstoja. Ali vlada ne ve, kako kolovrati in 'straši po jugu italijanska irredenta, dostojna družica nemškemu pangermanizmu? Ali je vlada že pozabila, kake proti-avstrijske demonstracije so se vršile v Trstu in drugod ob priliki smrti kralja Umberta? Kako hladno — da ne rabimo hujše be-

sede — so se obnašali Italijani ob smrti naše preblage cesarice Elizabete! Ali se ne odprejo skoro oči našim državnikom, da spoznajo, kje so pravi prijatelji, kje zvesti in zanesljivi podložniki, da vendar že skoro zakličejo Italijanom v Trstu in Istriji. »Hands off! Roke proč!« Zanesljiva straža ob Adriji so samo Slovenci, ki že 600 let dokazujejo s prelivanjem lastne krvi neomahljivo zvestobo presvetli cesarski hiši, ki ne morejo škiliti nikamor preko meje, ki vedo, da je njih bodočnost samo v Avstriji. Avstrija mora izročiti Trst — avstrijske Termopile — Slovincem in potem naj pridejo sovražniki, da vidijo, kaj znajo slovenski Lakedemonci.

Sicer pa imamo tudi mi Slovenci sami dovolj povoda, da napnemo vse moči, da čim prej dobimo Trst popolnoma v svoje roke. Slovenska zemlja je revna in nima preveč prirodnih zakladov, komaj pridelamo toliko, kolikor rabimo za vsakdanje življenje. Če je zemlja skopa in revna, treba gledati, kako si odpremo drug vir bogastva in blagostanja. Kako? Tu se moramo ravnati po okolici, po svoji legi, narava sama nam odgovori najtočnejše in najzanesljivejše. Slovenci živimo v srcu Evrope, na obali jadranskega morja, kjer se križajo interesi vseh evropskih držav, ker se bo tu koncentrirala v bližnji bodočnosti vsa trgovina na sredozemskem morju; Slovenci smo najbližje Balkanu, hvaležnemu odjemališču vseh industrijalnih izdelkov. Tako nam narava sama kaže pot v bodočnost, pot trgovine in obrtnije. S poljedelstvom samim se nikoli ne dvigne naš narod višje. Slovincem je treba pred vsem kulture. Kateri stan mu pomore najprej do nje? Kaj pravi zgodovina? Kdo je širil kulturo, kje se je kultura razvila najprej? V mestih, od koder so jo raznesli trgovci in obrtniki po vsem svetu. Trgovski in obrtni stan sta glavna stebra naše bodočnosti in cel narod se mora združiti in skrbeti, da se okrepi in ojačita. Kadar bosta močna ta dva stanova, močan bo tudi slovenski narod. Priskrbeti moramo našim trgovcem in obrtnikom najprej primerno središče, od koder se bodo svobodno gibali na vse strani, priskrbeti jim moramo zavod, kjer se bo vzdajal krepak, zaveden naraščaj. To središče bodi — Trst, ta zavod bodi — slov. trgovska akademija v Trstu. Zato moramo Slovenci postaviti v svoj gospodarskopolitični program na prvo mesto Trst in združiti vse moči, da pride skoro v roke slovenskih trgovcev in podjetnikov. Nikoli ne smemo pozabiti, da je bodočnost slovenskega naroda v trgovini in obrtniji.

dr. X.

Razgled po prirodi.

(Kongres nasprotnikov alkohola. O alkoholu v obče. Prof. Nothnagel. Alkohol zdravilo. Alkohol v mleku. Pijanost. Čut ravnotežja. Otolit. Poskus z raki. — Učenjak na lovu. Tabak in nikotin. Rumeno listje. Kako pes sledi. Smodnik-Trudnost in zaspanost. Koliko hrane potrebuje človek. — Ornitofilija. Čuden pajek. Barvanje brez barv. Becquerelovi žarki.)

Leta 1901. se snide na Dunaju VIII. internacionalni kongres proti alkoholu. To je dalo povod, da se v vseh krogih mnogo govori o alkoholu (žganje, vino, pivo) in vsak izobraženec želi izvedeti resnico, posebno ker si mnenja strokovnjakov tako nasprotujejo. V začetku poteklega stoletja pa do l. 1860. so bili zdravniki odločni nasprotniki alkohola, ker so mislili, da je alkohol strup, ki še v tako mali meri zavžit škoduje in povzroči nevarne posledice. To sovražno naziranje se je čisto spremenilo, ko je Binz s svojimi učenci okoli 1860 dokazal, da zgori alkohol v telesu kakor druga hranila (Nahrungsmittel) v vodo (H_2O) in ogljenčevo kislino (CO_2) in da se pri tem razvije toplota kakor pri vsakem drugem gorenju. Telo potrebuje toploto in si kuri s toščo in beljakovinami (Eiweisskörper). Zato je nastalo vprašanje, če lahko alkohol zgori namestu toščice in beljakovin in tako telesu prihrani ta hranila, ali boljše, če je alkohol hranilo in lahko na domesti drugo hrano? Za toščico (Fett) se je za gotovo dokazalo, da jo alkohol prihrani, glede beljakovin gredo mnenja narazen. Neumann (Die Bedeutung des Alkohols als Nahrungsmittel. Archiv für die Hygiene. Bd. 36, 1899) je napravil v tem oziru več poskusov in prišel do zaključka, da je alkohol hranilo in hrani beljakovine. Drugih mislij je Rosemann (Pflüger: Archiv für die gesammte Physiologie. 7+8 zvezek (1899), 9+10 zvezek (1900) n ž njim Miura, Schmidt, Schönesseifen, ki trdijo, da alkohol lahko na domesti toščico nikakor pa ne beljakovin. Popolnoma nasprotno trdi moderna struja antialkoholcev, ki odreka alkoholu vsako hranilno vrednost in oznanja, da je alkohol v vsakem oziru strup, proti kateremu se mora oborožiti celo človeštvo. Lahko si mislimo, kako plahost vzbuja v srednjih stanovih tako zatrdjevanje in dokazovanje, s kakim strahom pije meščan, ki se je tako navadil, da mu je vrček piva ali kozarec vina največji užitek na svetu. Hvala Bogu, da je vsa ta plahost in bojazen neutemeljena, da nasprotniki alkohola nimajo prav. Posebno merodajno je v tem oziru predavanje svetovnoznanega zdravnika prof. Nothnagela na Dunaju (28. nov. 1900), ki je razvil pomen alkohola kot zdravilo.

Nothnagel pravi: alkohol je zdravilo v dvojnem oziru: prvič pri boleznih, ki razvijajo v telesu veliko vročino; drugič v vsakem slučaju, kjer oslabi srce in utripanje žile. V boleznih z vročino zgori v telesu mnogo tolšče in beljakovin, tako da bolnik jako shujša in popolnoma oslabi, ako pa damo takemu bolniku alkohol v obliki vina, konjaka, araka, ruma, likerja, razvija se vročina na račun alkohola in tako se prihrani telesu tolšča in beljakovine. Ako bolniku srce oslabi in po malo tolče, damo mu alkohola in srce se takoj poživi in začne živahnejše delovati. Da ni alkohol nikak strup, ako ga uživamo zmerno in po malem, priča nam zgodovina in življenje. Ljudje so vedno pili alkohol in ga še vedno pijo, sicer bi moralo že davno izmreti celo človeštvo ali pa bi morali biti vsi ljudje bolni. Kakor povsod tako je tudi tu srednja pot najboljša. Sicer pa vemo, da se telo vsakemu strupu tako privadi (na pr. arzenik), če ga redno in v gotovem razmerju uživa, da po tem brez njega ne more živeti. Isto je dokazal o alkoholu Neumann. Važno je vprašanje, kako vpliva alkohol na doječe matere. Na Belokranjskem je na primer v navadi, da kupi mož otročnici vina, ako ga ni bilo prej celo leto kapljice pri hiši, ker daje baje dosti mleka, isto mnenje je razširjeno po Bavarskem glede piva. Misli učenjakov si tudi v tem oziru nasprotujejo. Važnejše bi bilo vprašanje, če prehaja alkohol v mleko, kar bi bilo za otroka največje nevarnosti. Tu so dognali učenjaki alkohol v mleku, če ga izpije mati 100—200 cm^3 in sicer čistega 99⁰/₁₀₀ (vino ima 7—13⁰/₁₀₀, pivo 2—5⁰/₁₀₀ alkohola), če izpije torej več litrov vina ali piva. Kaj naj pijemo, vino ali pivo? O tem nas pouči statistika: v deželah, kjer se pije vino, so ljudje žilavi, živahni in jako sposobni za duševno delovanje (Francosko); kjer se pije pivo, tam so prebivalci leni, zaspani, debeli in okorni in počasi mislijo (Bavarsko). Torej vino! Kakor okrepi alkohol telo, če ga pijemo zmerno, tako izkoti v telesu največje in najstrašnejše bolezni, ako ga pije človek čez mero, ako se človek uda pijančevanju. — Kako si razlagamo pijanost? Alkohol dela vročino, dobro voljo in pospeši krvni obtok, da se kri hitreje pretaka. Pijan človek izgubi ravnotežje in vse se vrti okolo njega. Za ravnotežje imamo posebno čutilo v ušesu in sicer v labirintu, zlasti važni so takozvani otoliti: to so majhni kamenčki, ki padajo po ušesu, ako premikamo glavo in tako vemo, na katero stran gremo, ali padamo, ali stojimo ali se vrtimo. V pijancu se kri hitro pretaka in morda vpliva ta hitrost na poseben način na

labirint, ali pa vpliva direktno alkohol sam, ki preide deloma tudi v kri. Zanimiv eksperiment ja napravil z otoliti rakov dr. Kreidl na Dunaju. Raki imajo otolite iz navadnega peska, ki si ga sami denejo v ušesa. Kreidl je dal rakom namestu peščenih otolitov železne in je potem poskušal z magnetom, ki je zdaj nadomeščal težnost (zemsko privlačnost). Magnet je približeval od različnih stranij in vselej so se raki drugače postavili, ker so se orijentirali samo po magnetizmu magneta, prej po privlačnosti zemlje. — Ali si morete misliti kaj čudovitejšega na svetu nego učenjaka na lovu, moža, ki je vedno zamišljen in v svoji brezobzirni zamišljenosti vse narobe napravi? Lovec pa mora biti vendar pozoren mož, ki zna bistro opazovati in vse misli osredotočiti v jedno točko. Komaj stopi učenjak-lovec na ulico in komaj si zapali cigaro, že začne premišljevat o neumnosti človeštva, ki puši tabak, jedno najbolj strupenih rastlin na svetu. Kako brezmiselna navada! V tobaku je vendar nikotin, jeden najhujših strupov. Pa naj bi še bilo, ko bi vsi pušili havane in druge fine smodke, ki imajo samo 2% nikotina, a preprosto ljudstvo kadi slab, navaden tobak, ki ima 7—8% nikotina. V takih mislih pride učenjak do gozda, a ne da bi šel najprej za psom, ampak ustavi se na parobku in začne pobirati po tleh ormenelo jesensko listje. Kako je to čudno, prej zeleno, zdaj rumeno, rudečkasto i t. d. — odkod ta sprememba? Anglež Overton je dognal s poskusi, da ima rumeno listje več cukra nego zeleno. Odkod cukrer? Rastlina napravi poleti pod vplivom solnčnih žarkov in zelenega barvila (klorofil) najprej škrob (Stärke) in sicer iz vode in ogljenčeve kisline, ki jo izdiha človek in živali. Škrob pa je anhidrid (sestavina, kateri se odtegne voda) cukra in se torej lahko spremeni v sladkor, če se napije vode. V jeseni je to čisto lahko, ker je zrak vsled nizke temperature jako vlažen. Cukrer se dalje zveže s taninom in tako nastanejo najrazličnejše barve jesenskega listja. Iz teh mislij se prebudi učenjak, ko začne pes lajati. Ali zajec? Kako ga je vendar zasledil? Psi imajo jako fin voh in vedno moker gobec. Veter piha in prinaša vonj po divjačini, od katere strani, to spoznajo psi na mokrem nosu, ker izhlapeva mokrota najbolj na tisti strani, od koder sapa veje. Kar prileti mimo zajec, učenjak sname hitro puško in ustrelji. Ko se dim razkadi, seveda in o zajcu niti duha ne sluha. Škoda smodnika! Pa kako je počilo! Smodnik ima vendar strašno moč. Pa kako ne? Hitro zgori in se spremeni v plin, ki zavzame 3000 krat več prostora in se razširi tako naglo

in s tako silo, da vrže kroglo iz cevi več tisoč metrov daleč. Pes ni mogel več za zajcem in je legel ves utrujen k nogam gospodarja, tudi učenjaku se ni hotelo več dalje in sedel je na bližnji kamen ter vzel iz torbe steklenico vina, kos kruha, suhe svinjine i t. d. Obema je dobro teknilo. Kdo bi si mislil, da tako hitro utruji pot po gozdu? Tudi trudnost je čudna reč in fiziologi jo tako razlagajo, da se vrše mej hojo, mej delom v mišicah kemični procesi, ki tvorijo strupene razpadne snovi in tako zastrupijo mišice. In ko kri izpere te strupene snovi, se mišice zopet okrepcajo in človeka mine vsa trudnost. Jednako tolmačijo zaspanost: po dnevi se tvorijo v možganih strupene razpadne snovi in omamijo človeka, da zaspi; po noči kri možgane spet izpere in človek se prebudi. Možgani in mišice opravljajo delo in zato potrebujejo hrane, katero jim privražajo krvne žile. In sicer se je preračunilo, da rabi človek, ki ne dela preveč, vsak dan 130g beljakovin, 84g masti in 404g ogljenčevih hidratov (škrob, cukur). Okrepčan je vstal učenjak s psom in šel dalje, a ker smo prepričani, da se ne prebudi iz svojih učenih premišljevanj in ne doživi nikakih lovskih zanimivostij, je najboljše, da mu niti dalje ne sledimo. — Čudna je vzajemnost živalij in rastlin in na prvi hip skoro nerazumljiva. Človek in živali rabijo za dihanje kisik, rastline ogljenčevo kislino; človek in živali izdihujejo ogljenčevo kislino, rastline kisik in tako živita oba organska sveta drug ob drugem. Ta vzajemnost sega še dalje in se razteza celo na ploditev in množenje rastlin, žuželke letajo namreč od cveta do cveta in prenašajo tako plodilni prašek; da se cvet razvije v sad, oploditi ga mora prašek z družega cveta. Jednako mejsebojnost opazujemo tudi mej pticami in rastlinami ter jo imenujemo ornitofilija. V Chili (južna Amerika) rase 3—4 m visoka rastlina *Puya chilensis*, mladike te rastline imajo pri steblu dvanajst zvončkastih cvetov, a na koncu so gole. Po noči se cedi iz cvetov sladka tekočina in v jutro prilete posebne vrste škorci, sedejo na mladike in pijejo slaščico iz cvetov, pri tem si posipajo glavo s cvetnim prahom, ki se spet pri drugem cvetu otrese in ga tako oplodi. — V Braziliji živi križast pajek *Epeiroides bahiensis*, čigar mreže doslej ni bilo mogoče najti. Ta tajnost se je pojasnila stoprav v najnovejšem času. Ta pajek razpreže namreč svojo mrežo rano pred solničnim vshodom v obliki trikota, v kratkem se nalovi vanjo vse polno mušic. Ko solnce vzide, odtrga pajek mrežo, zgrne jo kakor trivoglat robec in jo odnese v senčno, varno za-

tišje, kjer se potem cel dan gosti z mušicami. — Vsakdo je že spuščal kdaj mehurčke iz mila in občudoval krasne barve. V naj-novejšem času se je posrečilo pristreči take mehurčke na poseben popir, kjer se je kožica razgrnila in prevlekla popir z najlepšimi barvami, ki dolgo časa ostanejo neizpremenjene. — Francoski fizik Henri Becquerel je že 1896 opazoval, da izžariva prvina uran nevidne žarke, ki se dajo pristreči in pokazati na fotografski ploči, ti žarki se imenujejo po njem Becquerelovi žarki. Leta 1899. so odkrili dva nova elementa polonium (podoben vizmutu) in radium (podoben bariju), ki kažeta isto lastnost, samo v večji meri. Bistvo Becquerelovih žarkov ni še popolnoma razloženo. Ako približamo nekatere snovi radioaktivnim prvinam (uran, polonij, radij), začnejo se svetiti. Giesel je dobil sestavino iz radija in barija, ki se tako močno sveti, da celo po dnevi kaže modro luč, po noči se pa blešči tako intenzivno, da je mogoče 20 *cm* daleč čitati.

F. D.

Dunajska pisma.

Piše Fr. Derganc.

I.

Velecenjena gospa!

Vaše ljubeznivo pismo sem čital z največjim veseljem, saj govori iz vsake besede tako toplo rodoljubno žensko srce. Želim samo, da bi se vse slovenske žene in matere tako zanimale za narodno gibanje kakor Vi, tako čutile z narodom, potem bi smeli Slovenci gledati s ponosom v bodočnost. Prosili ste me v pismu, naj Vam odgovorim na nekoliko vprašanj, tičočih se narodnega življenja, a vsa so tako zanimiva, da ne vem, kje bi začel. Pravite, da se ne spoznate več v novi slov. literaturi, kaj je dobrega in resničnega na nji, da ne veste, komu bi verjeli, ker se pisatelji mej seboj tako napadajo in drug drugega pobijajo. Gotovo ni to vesel pojav in človek bi o vsem najrajši molčal, — vendar odgovarjam rad, ker ste vprašali Vi. Dovolite mi, da Vam povem najprej nekaj splošnega.

Liberalna načela v urejevanju družabnih razmer vplivajo blagodejno na razvoj družbe samo tam, kjer vlada mej pojedinci neka enakost značaja, istorodnost in sorodnost teženj, sicer rodi liberalizem več zla in bede nego najhujša sužnost. Posameznik je

prepuščen sam sebi in svoji slabosti, nikdo mu ne pomaga, da bi se postavil na noge proti jačjemu nasprotniku. V liberalizmu ne odločuje srce in pravica, ampak strast in brezobzirna sebičnost. Tudi v literaturi so pognala pod solncem liberalizma kaj čudna zelišča. Časopis in pismenost sta izgubila prvotni namen, širiti omiko in resnico. Dandanes izdajajo časopise večinoma denarni špekulantje, ki nimajo nikake omike in si hočejo pridobiti s časopisom samo bogastva. Najamejo si par literarnih hlapcev, ki noč in dan pišejo na njih povelje samo to, kar mika in vzbuja radovednost občinstva. In moderni pisatelji? To so navadno propali ljudje, ki so v življenju že vse poskušali, a jim je vse izpodletelo, ostal jim je moderni »refugium peccatorum« — literatura. V mladosti so pasli lenobo in ubijali dolg čas s čitanjem romanov. Nietzsche imenuje take ljudi prav primerno: »Lesende Müssiggänger«. Nehote so si pridobili tako gladkočo jezika in gibčnost izraza, — a duša je ostala plitva in prazna. To modernih literatov čisto nič ne moti, posnemajo in ponarejajo, kolikor in kjer se da, — nekateri so celo tako srčni, da se ponašajo s svojim duševnim uboštvom in ustvarjajo lastne struje, kjer prodajajo svojo originalno plitvost pod raznimi, efektnimi imeni: dekadenca, misticizem, simbolizem i t. d. Na kratko označimo lahko vso moderno svetovno literaturo kakor epidemično invazijo ignorance in plitvosti. Posebej moram opozoriti, da pravi umetniki vendar niso še izmrli in da imamo več častnih in znamenitih izjem. — Moderna literatura sili samo na površje, pazno se ogiblje globočin in jedra, nima nikakih globokih čustev in mislij, zato se pa vsaka struja hitro preživi kakor mode pariških dam. Ne smemo se čuditi vspricho takih razmer, da kujejo dandanes pisatelja mej zvezde, a jutri že ne ve nihče o njem in če se slučajno imenuje njegovo ime, vpraša vsakdo: »Kdo je to? Kakor struje, tako se menjavajo tudi nazorji o umetnosti: danes sme umetnost prikazivati samo lepoto, jutri vzbujati le čustva, drugokrat posnemati naravo i t. d. Kdo naj našteje vse struje, kolikor jih je zdaj in kolikor jih je že bilo? Neomejenost in razteznost te literarne anarhije spoznamo popolnoma, če pomislimo, da je zmožnost okusa sicer prirojena, a da se okus sam vedno izpreminja, ker je zamotana vsota vzgoje, okolice in sto drugih činiteljev. To izkoriščajo literarni špekulantje prav izdatno in se igrajo z ljudskim okusom, prirejajoč ga v lastne svrhe in namene. Škodo pa ima samo ljudstvo, družba. Bralec si pokvari zdrav okus, izgubi stal-

nost v nazorih in poštenje mislij, postane top, čemeren, pohoten kakor bi imel zastrupljeno dušo. Kaj naj začne družba s takimi umirajočimi ljudmi? Ona potrebuje zdrav, energičen zarod, ki se veseli svojega človeštva, zemlje in življenja. Skoro bi pritrdil Nietzscheju, ki pravi: »Noch ein Jahrhundert Leser — und der Geist selber wird stinken!« — Posebno nevaren je ta literarni liberalizem malim narodom, ki žive še v prvotnosti prirode in nimajo še prave inteligence, tam občudujejo že človeka, ki zna čitati ali celo pisati. O okusu in samostojni kritiki niti govora ni! Pri njih pridejo hitro na krmilo ljudje, ki se odlikujejo s posebno nesramnostjo in predrznostjo in sploh z vsem, kar imponira na pol izobraženemu človeku. V takem slučaju se vselej umaknejo s pozorišča trezne, zrele in izkušene moči, ne ljubi se jim boriti s takimi samozvanci, ki ne poznajo dostojne polemike in ne znajo svoje misli podkrepiti niti z enim stvarnim razlogom; usta se jim od besnosti strupeno penijo in vso pozornost skušajo obrniti od svoje duševne in moralne puščave s tem, da obsujejo poštenega nasprotnika s psovki in podlim podtikanjem. Ako to ni dosti, zataje vso razburjenost in z navidezno ledenim mirom in mefistofelskim smehljanjem — ironizirajo. A pametni ljudje vedo, da je ironija zadnje orožje tistega, ki je izgubil vse druge moči in postal družabno bankerot. Psovanje je njegov poklic in ob tem živi.

Ako splošno vladajo take razmere v moderni literaturi, ne moremo se nadejati nikakih posebnostij v slov. slovstvu. Vendar so sedanji pojavi silno važni za nadaljnji razvoj, znati jih moramo samo prav razlagati. Slovenci so se začeli na vseh poljih živahno gibati: v gospodarstvu, v politiki, posebno pa v umetnosti; povsod nastopajo mlade, čile moči in vse kaže, da se pripravlja nekaj posebnega. Ta novi, prebujajoči se duh je tako silen, da hoče zdrobiti vse okove in si brezobzirno napraviti pot preko obstoječega, vse izziva na borbo, vse si hoče podjarmiti. Ta običajni kulturnozgodovinski pojav se pokaže povsod, kjer se pripravlja v kakem narodu važna sprememba. Slovenci se nahajamo zdaj nekako v tistem položaju kakor Nemci okoli 1770, ko je nastopila »Sturm- und Drangperiode«. Tisti čas so živeli takozvani »Original- und Kraftgenies« (Reinhold Lenz, Fr. Max Klinger i t. d.), ki so zametali v življenju in v umetnosti vsa pravila in oznanjali absolutno svobodo rojenega ženija, kateremu se ni treba učiti in ravnati po drugih. Jednake »originalne ženije« z enakim nazira-

njem o svetu in življenju ima tudi moderna slov. literatura. Izmej vseh se odlikuje Ivan Cankar. Kdo ne pozna njegovih strastnih, predrznih in vihravih polemik, iz katerih sikajo same osebnosti, v katerih ni zaslediti resne in stvarne misli? Kako hlastno in nestrpeno je pobijal in napadal vse, kar ima količkaj imena v slov. literaturi! Kdo se ne spominja več zabavnega prizora, ko je začel v visokih koturnih in z veleresnim patosom deliti slavo in mesta v svetovni literaturi, ko je dvigal Ketteja nad Šekspirja ali vsaj poleg? Sicer pa menda nikdo več resno ne jemlje Cankarja za slov. kritičarja in estetičarja, ki igra samo pozérja in strašno »vodo« dela, kakor pravi Ljubljčan; Cankar straši po slov. kritiki in estetiki kakor sfiga, a treba je rešiti samo uganko te sfinge in sama se telebne v prepad. To uganko bi rešil tisti, ki bi prestavil Slovincem par ruskih pripovednikov (Gogol, Dostojevski), par francoskih in nemških dekadentov in jim tako podal Cankarja v izvirniku. Cankar je največji nasprotnik teorije in knjige in ves nervozen postane, ako mu začne kdo praviti, kako so se trudili in učili vsi umetniki, ki so ustvarili kaj večnega na pr.: Goethe, Lionardo da Vinci (Lippmann: Lionardo da Vinci als Gelehrter und Techniker. Zeitschrift für Naturwissenschaften. 72. Bd., 1899) i. t. d. — Cankar je imel na mladino velik upliv. Kako ne? Kako bi bilo lepo, ko bi se vresničili njegovi nazori in se ne bi več treba učiti, truditi in bi živeli svobodno kakor tički pod nebom! Kakor obsoja vsak Slovenec njegove nazore o umetnosti, življenju in naravi, kakor zameta njegov moreči in megleni rusko nemški misticizem brez vsake globlje misli in ideje, tako mora pripoznati njegovo veliko umetnost, kako zna igraje obdelati vsako snov in spraviti vsako stvar v tako okolico in zvezo, da vzbudi gotov efekt. Pri Cankarju se posebno vidi, kako ni umetnosti dosti samo oblike, kako zahteva umetnost tudi vsebino, kakor pravi Goethe:

Ein reiner Reim wird wohl begehrt:
Doch den Gedanken rein zu haben,
Die edelste von allen Gaben,
Das ist mir alle Reime wert.

Drugi mladi pesnik, ki vzbuja občo pozornost, je Cankarjev prijatelj Oton Zupančič, ki je izdal že večjo zbirko pesmij pod naslovom »Časa opojnosti«. Kjer se Zupančič oprusti Cankarjevega vpliva in dela sam iz sebe in posluša, kako mu narekuje

lastna duša, tam je nedosegljiv lirik in prez primere. Z veseljem opažamo zadnji čas neko spremembo v njegovih pesmih in kadar se popolnoma emancipira Cankarja, takrat bomo smeli pričakovati od njega presenetljivih stvari. O Murnu (Aleksandrov) poročam samo veselo znamenje, da se razvija in napreduje. — Aškercu ne ugaja ljubljanska atmosfera. Ne morem si razlagati, kaj ga je desorijentiralo v njegovih zadnjih dramah. Teško je zadeti že kolorit domačih razmer in Aškerc vodi svoje junake po Ruskem in Hrvaškem. Kaj si pač mislijo Rusi in Hrvati o takih poskusih? — Govékarja pogrešamo že več časa s kakim daljšim izvornim delom, seveda ne romana kakor »V krvi«, ki se čita kakor predstava modernega francoskega romana.

To bi bil kratek pregled novejše slov. literature, iz katerega vsakdo lahko posname, da večina teh leposlovnih del nima nikake večje vrednosti za narod ali človeštvo, da imajo samo pomen literarnih étud, da se ne odvadimo pisati in ne pozabimo brati. Zakaj imamo toliko mladih in nadarjenih močij, a nobenega večjega, znamenitejšega dela? Kakor sem že omenil, mladi duh se stoprav razvija in išče potov in ciljev, mladi literati se še niso otresli tujih uplivov, še niso prišli do zavesti, da so Slovenci in da je njih prva naloga, ustvariti narodno slovstvo. Po napačnih potih jih vodijo napačni nazori, posebno dva absolutno kriva stavka, ki najbolj ovirata razvoj prave, velike narodne literature, namreč: 1. umetnost je internacionalna; 2. umetnost je sama sebi namen. Ali o tem prihodnjič!

Zvestoba.

Moj sosed, moj prijatelj,
Vrtiček lep ima,
Diši, cvete najlepša
Tam rožica sveta.

»Oj rožica, oj roža,
Kako si lepa ti!
Dovoli mi, da roka
Te moja presadi!«

Po poti mimo vrta
Prišel sem oni dan,
Na plot sem se naslonil
Ves žalosten, bolan:

»Oj rožica, oj roža,
Kako si lepa ti!
Brez cvetja in zelenja
Moj vrt doma stoji.«

In glavico je roža
Povesila do tal:
»Saj vem, saj vem, da dobro
Srce ti Bog je dal.«

»Pa rože so na svetu
Ustvarjene tako,
Da tam cveto najlepše,
Kjer prvič poženo!«
Kaz. pl. Radič.

50 milijonov.

Spisal Avrelj Nemanič.

Gospod urednik! Zadnjič sem Vam pravil, da hočem napisati za Vaš cenjeni list velik izviren roman. In ko sem Vam začel razlagati vsebino, osnovo i t. d., segli ste mi rezko v besedo in se neprijazno ob me obregnili, rekoč: »Blazen sanjač!« Ta Vaša nemilostna sodba mi je popolnoma polomila duševne peroti in odrobila želo sebičnosti. Pa tolažil sem se in si na tihem mislil: v starih časih so imeli blazne za preroke. Danes se še enkrat predrznem pred Vaše stroge oči, ne sicer v lastni osebi, ampak stemi-le ponižnimi vrsticami, v katerih Vam podajam ogrodje svojega namerjanega romana: 50 milijonov. Blagovolite v svoji ljubeznivosti osnutek prečitati in mi pismeno naznaniti, če še ostanete pri svojem uničujočem pravoreku? Ako se Vam nikakor ne bo mogoče premisliti, potem se maščujte nad mojo vsiljivo nadležnostjo, — ponatisnite pismo in me izpostavite tako javnemu zaničevanju.

Da začnem! Vsa stvar se godi v bodočnosti. In ko to čitate, mislite si, da živite leta 2000. po Kristusu. Torej:

Pavel Kremen je bil sin malega trgovca na kmetih. Oče je bil jako skop in vedel vsak belič tako v svet poslati, da se je vrnil v kratkem času v spremstvu 10 drugih; mati pa je imela mehko, dobro srce, najrajši bi bila vse razdala revežem. Zato je bil v hiši večkrat prepir, ki se je navadno končal z očetovimi besedami: »Glej le, da ne pojdeš sama beračit«. A mati si je samo mislila: »Zato nam da Bog srečo«.

Pavel je podedoval po očetu dar umnega gospodarstva in pridobivanja, po materi blago, usmiljeno srce. Iz svoje mladosti se je spominjal le toliko, da se je v hiši govorilo vedno le o denarju. In Pavel se je kesneje časi praševal, dali mu je mati pri zibeli pela uspavanke o cekinih in zlatu? Ko je izvršil bistri deček ljudsko šolo, poslal ga je oče v mestne šole. Po dovršeni gimnaziji se je podal Pavel Kremen na ljubljansko vseučilišče

(živimo l. 2000!), kjer je končal pravne študije. Pavel je bil čuden človek: občeval ni z nikomur, le s knjigami in s svojim mehkim, kipečim srcem, ki je bilo polno plemenitih vzorov; po cele dneve je taval po samoti, po gozdih in premišljeval, kako bi bilo lepo, ko bi se vsem ljudem dobro godilo. S tovariši zato ni občeval, ker so živeli preveč zapravlljivo in razuzdano in po njegovih mislih tako, kakor se pripravljajo prihodnji filistri.

Tiste čase je divjal po celi Avstriji hud nacionalen boj, narod zoper narod in vse je kazalo, da izginejo manjši narodi viharnem valovanju.

»Zakaj bi poginili mi Slovenci? Ali nas ni ustvaril Bog kakor druge? Ali nismo ljudje kakor drugi? Zakaj smo zadnji? Zakaj so slovenske dežele tako revne? Zakaj z nami počenjajo kakor hočejo? Zakaj tava naš kmet po srednjeveški temi? Poglejmo na Prusko, Angleško i t. d. kako bogastvo, kaka probujenost! Sedaj velja samo bogastvo in kultura. Zakaj nimamo mi bogastva in kulture?« take in jednake misli so obhajale Pavla vsak dan in vselej mu je legla teška žalost na dušo. Pred vsem je spoznal, da ima slov. ljudstvo premalo narodnega navdušenja in narodnih vzorov, da se šopiri povsod ostudna, hinavska sebičnost in samopašnost. V tej dobi je šel prvič v družbo in skoro se je zbrala krog njega četa navdušenih pristašev, starih in mladih, samcev in oženjenih, celo par rodoljubnih gospa i t. d. Takrat je bil Pavel že visok, slok, mlad mož: podolgovat bled obraz, črne brke in ognjevite oči. Skoro nato je začel izdajati list s programom, da ljudstvo duševno vzgoji in zatara plevel sebičnosti. Ljudje so radi čitali, število prijateljev je raslo od dne do dne, zavel je nov, svež duh po slovenskih deželah in vse je navdala jedna velika misel: »Vse za narod! Sreča človeška ni v človeku samem, če streže svojim strastem, ampak v sreči bližnjega, v sreči naroda!« Iskren domoljub je podaril nekoč Pavlu 2000 kron in Pavel je s tem denarjem odpotoval na Prusko in dalje na Francosko in Angleško, da vidi, kako delajo tam bogastvo in srečo. Na tem potovanju se je izvršila v njem važna izprememba: prej je izdajal v listu spise, iz katerih je kipela in dihala navdušenost za vzore, kakor bi ne bilo sveta in življenja, odslej so izhajali hladni, trezni članki in kazali ljudstvu, kako bi se dalo izboljšati gospodarsko stanje, kako pridobiti narodno bogastvo. Ljudstvo se je hitro privadilo tej novotariji in skoro je cela Slovenija govorila samo o denarjih in narodnih podjetjih. In časi je celo gospodu

župniku na prižnici ušla beseda o narodnem bogastvu in bodočih podjetjih, ljudstvo je zamaknjeno poslušalo kakor bi bila vsaka beseda iz župnikovih ust svetel cekin. In takrat je rekel Pavel Kremen: »Zdaj je ura, zdaj je čas!« S prijatelji je ustanovil v Ljubljani »Narodno banko«. Vse je tekmovalo v nesebičnosti, da čim več vloži v »Narodno banko«, da bo čim večji narodni zaklad; hranilnice iz vseh slovenskih dežel so poslale denar in skoro je bila na kupu glavnica 50 milijonov, malone ves slovenski kapital. Pavla Kremena so izvolili ravnateljem in on je bil duša vsega podjetja. Kakor gobe po dežju so vstajale po slovenski zemlji tovarnice: za cukrer, pivo, usnje, cikorijo, sukno, steklo, železo i. t. d., sploh za vse, kar potrebuje dandanes kulturni človek. Noben Slovenec ni hotel kupiti stvari, ako ni imela posebne znamke narodnih podjetij. »Narodna banka« je vsako leto pridobila 20%, torej 10 milijonov; 5% je izplačala vložnikom, 5% je izdala za uradnike in režijo, tako da je ostalo čistega dobička 5 milijonov, ki so se pribili narodnemu zakladu. Banka je ravnala jako premišljeno: ako so potegnili vložniki vloge, ali če je bilo treba dajati posojila, najela je denar pri tujezemskih posojilnicah in od njega plačala samo po 5%, a z lastno glavnico je zaslužila po 20%. Tisti čas je avstrijsko parobrodno društvo Lloyd vedno bolj propadalo. In Pavlu Kremenu je šinila v glavo nova misel, ko je nekoč prebiral starega pesnika Vodnika in prišel do sledeče kitice:

Močan že na morju
 Ilirec je bil,
 Ko ladje se tesat'
 Je Rimec učil!

Ta nova misel je bila: Slovenci stanujejo ob jadranskem morju, — kakor ustvarjeni za pomorsko kupčijo. In Pavel, ravnatelj »Narodne banke«, je začel kupovati kupčijske ladije in skoro je zgradil v Trstu lastno ladjedelnico. V hipu je razcvela slov. industrija in pomorska kupčija: uvažali so surovine in zalagali cel Balkan in Malo Azijo s fabrikati. In Trst je postal najbogatejše slov. trgovsko mesto. Slovenci so bili zanesljivi pomorščaki, ne kakor prej Lloyd, ki mu ni nikdo več zaupal svojega blaga in so si dali avstrijski podjetniki rajši preko Hamburga privažati surovine in drugo blago. Ime Slovenec je pomenilo odslej nedosežnega, poštenega pomorščaka.

In celoten uspeh:

Vse kočice so izginile, vsak kmet je imel lepo, belo zidano hišo in vsako nedeljo kopuna na mizi. Kako so se veselili dobri sinovi: prej so stariši stradali, da so lahko poslali sina v šolo, — a zdaj se jim je tako dobro godilo! — Trudimo se mladeniči, in mislimo na svoje trpeče stariše! — Blago je bilo takrat po Sloveniji silno po ceni in delavci so bili imenitno plačani in slovenski narod se je — z eno besedo — valjal po zlatu.

Ko bi videli, kako je cvela umetnost, kako napredovalo znanstvo: Koliko slavnih mecenatov, kake palače, spominiki, panteoni, mavzoleji, gledišča, muzeji i. t. d. Slovenski iznajdniki na polju elektrotehnike in kemije so sloveli po celem svetu, slov. učenjaki so uspešno reševali najtežavnejše probleme. Zemlja je postala vsled umnega gospodarstva in obdelovanja trikrat rodovitnejša, in na Krasu je raslo najboljšo vino in najlepše žito.

In ljudje sami? Človek je bil vesel človeka in zadovoljen nasmeh mu je zaigral krog ust, ko je srečal bližnjega, svojo podobo, ne kakor prej, ko se je ognil sosed sosedu s poti ali pogledal s sikajočim pogledom na stran in za njim zaklel; velikodušnost in plemenitost je vladala povsod, možu se ni bilo treba več bati, da mu kdo zapelje ženo ali hčer; tatvine in drugih lopovščin ni bilo, — vse se je vršilo v najlepšem redu in Slovenci so uživali že na zemlji mala nebesa. Sicer Vam je znano, da je uboštvo vir vseh slabostij, napak in pregreh! Vse to je dosegel Pavel Kremen s 50 milijoni. Ali Vam ne imponirajo? Meni tudi!

To je samo okostje mojega romana, pridejo še najrazličnejše epizode: Pavel Kremen ima ljubico (z lepim slov. imenom Zlatka), ki jo dobi za ženo po največjih ovirah in bojih (velikanske spletke), dalje nastopijo vmes osebe iz vseh stanov moderne družbe, ljudje z dobrimi in slabimi svojstvi i. t. d., kakor se to spodobi za velik, izviren roman. — Še nekaj sem pozabil. Pavel Kremen je umrl vendar tako ubog, da so ga pokopali na deželne stroške in so dali hčeram doto iz narodnega zaklada. Ni se hotel okoristiti, delal je samo za narod kakor Aristid. Aristidov nam namreč manjka.

Kaj pravite nato, gospod urednik? Ali bi se izplačalo, da bi ta roman razplel in napisal? Ali bi hotel čitati p. t. slovenski publikum?

Političen pregled.

Kitajska vojska je dala nam Slovanom zopet priliko, da se prepričamo, kaj je nemška kultura, kaj tiči za njo, pokazala nam je v odurni luči nemško nasilnost in vsiljivost. Jako je značilno, da so umorili Kitajci samo nemškega poslanika. — Celi kulturni svet se je globoko užaljen in ogorčen zganil, ko je slišal govor Viljema II. v Bremerhavenu, ko so odhajali nemški vojaki na Kitajsko: »Nikakega usmiljenja! Kdor vam pride v roke, bodi izgubljen, nastopajte tako, da se po tisoč letih noben Kitajec ne bo upal Nemca niti po strani pogledati!« In v svojem govoru jim je stavil v vzgled Huna Atilo, o katerem pripoveduje pravljica, da sedem let ni rasla trava, kamor je stopila njegova noga. — Posebno zanimiva je kitajska vojska radi narodnostnih prepričav: zdaj so se začeli gibati celo barbari, — kakor zovemo mi evropski prosvetljenci Kitajce, — torej ne bo nacionalnih bojev še tako brzo konec! Vsiljuje se nam tudi vprašanje, če smo upravičeni vsiljevati svojo kulturo narodu, ki je imel že lastno, razvito kulturo, ko sedanjih evropskih narodov še nikjer ni bilo? Sicer pa ne silijo Evropejci zato v Kino, da bi prinesli kulturo, ampak da bi odnesli premog in druge prirodne zaklade.

Buri. Nesrečna usoda Burov nas je opominjajoče opozorila na propalost moderne človeške narave: doma, v šoli in v cerkvi se navdušujemo za pravico in druge plemenite vzore; kar se posreči raznim poklicanim in nepoklicanim pedagogom po mnogo letih z največjim trudom, to poruši v trenutku politika, višja pedagogika narodov. Johna Bulla je oslepil in oglušil blesk zlatih burskih rudnikov, da ne vidi pravice, da ne sliši glasu vesti. — Žarek upanja je posijal, ko se je odpravil prezident Krüger na pot po Evropi. Po celem Francoskem so ga vsprejeli z največjim navdušenjem, celo na nemških tleh Nemci sami v Kolonji ob Renu. A kako je potrlo in razočaralo plemenitega starčka, ko je izvedel, da ga Viljem II. niti vsprejeti noče, kamo-li pomagati. Kakor bi se zvezala in zarotila dva največja germanska naroda proti resnici in pravici! Ali je kaj družega nemško-angleška afričanska konvencija in najnovejša trgovinska pogodba glede Kitajskega? Kako naj sodi potem misleč in čuteč človek o germanskih kulturonoscih?

Trgovina, obrt in gospodarstvo.

Nov, svež duh je zavel mej Slovenci, vse se je začelo gibati. Slovenski trgovci in obrtniki so se združili in si osnovali v Ljubljani »trgovsko in obrtno društvo«. Samo želeti bi bilo, da se izvede korenita organizacija in da se društva oklenejo vsi mali in veliki slov. trgovci in obrtniki — V Ljubljani se je ustanovila »Ljubljanska kreditna banka«, ki bo najbrž velevažnega pomena za nadaljnji razvoj slov. gospodarstva. Za sedaj pogrešamo v celem delovanju prave samostojnosti in odločnosti, kakor bi bila le filijala kakega tujega zavoda (ime, tuji uradniki i. t. d.). — Po vsem Slovenskem se pridno snujejo slov. hranilnice in tako se zbira slovenski denar v domačih rokah. A kaj koristi kapital, če leži na kupu in nikdo ne ve, kaj bi ž njim začel? To se vidi posebno, ko se prodajajo velika posestva. Ali ni sramota za celo Slovenijo, da je blejski grad (Bled) v tujih rokah? Ali ga ni mogla kupiti dežela ali kaka narodna posojilnica? Tujec je kupil na pr. grajščino v Gradacu pri Metliki, tujec ima bogate gozdove v Gorjancih, ali najnovejši slučaj: tujec je dobil v last veliko posestvo Smok-Podturen pri Semiču, ki se zdaj na drobno prodaja ondotnim kmetom. Zakaj se ni genila kaka posojilnica v okolici, na pr. v Metliki? Kako dobrota bi bila za kmeta, ki bi plačeval samo obresti! Tujec pride, napolni si žepe in gre. Prave podjetnosti in mislečega gospodarstva še ni!

Zavarovalnice. Koliko denarja gre vsako leto iz slovenskih dežel v tuje zavarovalne zavode! Ali si ne bi mogli ustanoviti Slovenci sami splošnega zavarovalnega društva, ali se jim ne bi izplačalo, če se izplača češki »Banki Slaviji«, da ima v Ljubljani svoje ravnateljstvo in svoje uradnike? Čehi imajo več denarja ko mi! Prilika je jako ugodna in vso agitacijo in agenturo bi lahko oskrbeli slov. učitelji. Podjetje pa ne bi smelo biti niti privatno niti deželno, ampak delniško!

Društva in sport.

V Ljubljani se je ustanovilo društvo trgovskih uslužbencev »Merkur«, ki je imelo 25. nov. 1900 svoj ustanovni shod pod predsedništvom požrtvovalnega g. Ferda Krsnika (poslovodja pri veletrgovcu g. Souvanu). Takega društva je bilo živo treba. Društvo iskreno pozdravljamo in mu želimo največjega uspeha!

Ob rojstvu naj nam dovoli par dobrohotnih besedij: pred vsem si mora društvo priskrbeti lastno glasilo, ki bo poročalo o trgovini, obrti, gospodarstvu in politiki, dalje pa tudi v prilogah in podlistkih skrbelo za višjo izobrazbo svojih naročnikov; društvo si mora napraviti lastno čitalnico in biblioteko in si najeti učitelja ruščine in angleščine. Vsak slovenski trgovec naj bi znal rusko in angleško! Na Angleškem je prva šola za trgovce. Spraških trgovskih učilišč gre vsako leto dosti gojencev na Rusko, kjer jih čaka najsjajnejša bodočnost. To vedo najboljši Nemci, zato je v Rusiji največ nemških fabrikantov in potuje največ nemških agentov. Zadnji čas so celo na Bavarskem uveli ruščino v gimnazije.

Sport. Dunajski sportni svet ne žaluje po poletju, času sporta, kajti, kar so prej sami le poskušali, to gledajo zdaj v dovršeni obliki sredi Pratra v »Rotundi«, kjer se je naselil največji cirkus sveta »Barnum & Bailey« iz Amerike. Tu slavi sport v vseh strokah prave trijumfe, tu vidimo starogrške olimpijske igre, rimske dirke i. t. d. Prostora je v »Rotundi« za 10.000 ljudi in vsak večer je vse razprodano. Cirkus ima prek 8 milijonov kron kapitala, vsakdanja režija stane nad 30.000 kron; v cirkusu nastopa 300 umetnikov in 400 konj.

Knjizevnost, umetnost in gledišče.

Literarne in umetniške vesti. Ob novem letu izide II. zvezek Jenkovih poezij, uredil jih je E. Gangl in ilustroval J. Vavpotič. — Tekom tega leta izdajo nove pesmi O. Zupančič, E. Gangl, Murn (Aleksandrov). — Po velikanskem uspehu, ki ga je dosegel Fr. Govékar z narodno igro »Rokovnjači«, lotil se je sedaj dramatične transkripcije Jurčičevega »Desetega brata«, ki bo imel 5 dejanj. Pevske točke bodo narodne ali pa strogo v narodnem duhu. Godbo in petje oskrbi Lav. Pahor, mlad, velenadarjen skladatelj in ravnatelj ljubljanske mešč. godbe. — Iv. Prijatelj izda »Izbrane spise A. Čehova« v zalogi ljubljanskega knjigarja L. Schwentnerja, ki je založil tudi satirično komedijo Ivana Cankarja: Za narodov blagor. — dr. Fr. Vidic izda zbrane Prešernove pesmi v nemškem prevodu. — Ruski prof. Fedor Evg. Korš je izdal v decembru 1900 Prešernove pesmi

v ruskem prevodu. — Akad. kipar A. Gangl izvršuje Valvazorja. — Akad. kipar A. Repič je dobil naročilo za Vilharjev spominik, ki se postavi mesca julija t. l. v Postojni. Načrt za podstavek iz kraške skale napravi arhitekt J. A. Jager, asistent pri prof. Gruberju na Dunaju. — Baš zdaj se dovršuje na Dunaju, III. Ungargasse, palača prve dun. firme za pohištvo Portois & Fix. Načrt je izdelal naš rojak arhitekt Maks Fabiani. To je prvi poskus tako zvane »tvorniške palače«, kjer je združena tvornica s prodajalnico in stanovanjem vred pod jedno streho. Poskus se je sijajno posrečil in Dunajčanje hvalijo in občudujejo Fabianija. Noben Slovenec, ki pride na Dunaj, naj ne zamudi prilike in naj si gre ogledat to naravnost epohalno stavbo. Daljše poročilo in popis smo morali odložiti za prihodnjic.

Prešernov album. Za stoletnico Prešernovega rojstva je izdal »Ljub. Zvon« eleganten Prešernov album. Mojsterskemu uredniku Aškercu moramo biti hvaležni, da nam je pokazal, kaj znamo Slovenci, — ako hočemo. Vsi članki so velezanimivi in po svoje dovršeni. Ob tem imenitnem delu ima iskren Slovenec le eno željo: »Da bi »Zvon« skoro tako napredoval, da bi bila vsaka številka tako obsežna in dovršena!« Zato se morajo združiti vsi slov. umetniki in pisatelji ter ga pridno zalagati z gradivom; zaostajati pa tudi ne sme slov. občinstvo, ki naj skrbi, da je ne bo izobražene slov. hiše brez »Zvona«.

Prešernov spominik. Iz Ljubljane se nam piše: »Akad. kipar Zajec je razstavil na prvi slov. umetniški razstavi v Ljubljani model Prešernovega spominika. Nikakor mi ne gre v glavo, da naj obvelja ta načrt. V celi osnovi ni prvič nič monumentalnega, drugič nič enotnega in celotnega. Prešernova attituda je ponesrečena. Prešeren stopa gologlav skozi gozd po skalah, v jedni roki drži pero, v drugi knjigo. Za njim se dviga skala, na kateri sedi genij in katere se ovija lipa. Kako nenaravno! Lipa ni gozdno drevo, lipa vzbuja predstavo mogočnega drevesa, lipa se nikoli ne ovija skale. Kdo gre gologlav pisat v gozd in piše stopajoč po skalah, ko se mu je bati, da se vsak hip spotakne? Tilgnerjev Goethe stopa tudi po skalah, a v popotni opravi in s klobukom v roci; tudi genij pri Raimundovem spominiku pred dun. »Volks-theatrom« mi bolj ugaja. — Čemu šablonska atributa pero in knjiga? Ali ne more umetnik drugače izraziti pesnikove osebnosti? — Tudi reliefa mi nista všeč, kolikor sem ju mogel razvoz-

lati. Na enem kaže Bogomila samo hrbet in okoren konj zaspano kima, dasi trobi vojak na boj. Ali še ni videl Zajec vojaškega konja, kako vspne glavo in skomizgne z ušesi, ko zasliši bojni rog? Drugi relief me spominja Böcklinove slike »Im Spiel der Wellen«, samo da ima Böcklin fino razvit čut za razteznost prostora, pri Zajcu je vse na kupu. — Ali ne bi bilo dobro, da bi delil Zajec to veliko delo s kakim slov. tovarišem in se obrnil zato na pr. na priznanega mojstra A. Gangla?«

Najstaršo Kettejevo pesem hrani naše uredništvo. Ker mislimo o priliki izdati posebno Kettejevo številko, prosimo vse njegove prijatelje, da nam pošljejo njegova pisma, poročila o življenju in literarno zupuščino, kolikor je še ni natisnjene.

Umetna obrt. Slovenska umetnost napreduje v vsaki stroki, imamo že svetovnoznane arhitekta in najnovejši čas umetno obrt. Naš rojak akad. kipar A. Repič dobiva naročila iz najboljših dun. tovarnic in pred kratkim smo imeli priliko, ogledati si par krasnih, duhovito zasnovanih vaz, pismotlakov, srebrnih servisov in več dražestnih drobnostij, ki jih zaznamenuje haute-volée z besedo »nippe«. — Ali ne bi moglo naprositi naše umet. društvo kiparjev, da razstavijo na drugi razstavi tudi svoja dela obrti in da izlože naši arhitekti svoje osnutke?

Česka umetnost na Dunaju. Kakor v godbi (Smetana, Dvořak) tako so se popeli Čehi tudi v slikarstvu do prvega mesta v Avstriji. Slovanska umetnost trijumfira na Dunaju. — Józsa Úprka je razstavil v novembru svoje slike v salonu »Miethke«, zdaj ima tu svojo razstavo drug Čeh: Václav Radimsky. — V salonu »Pisko« je izložil slikar Hudeček. — V »umetniškem domu« je razstavil Čeh V. Sochor svojo velikansko, več metrov široko in visoko sliko »boj kavalerije mej Prusi in Avstrijci 1866 pri Střezeticah«. Začetkom decembra je poslalo semkaj tudi češko umetniško društvo »Manes« v Pragi posebno kolekcijo umetnin. Mej slikarji se posebno odlikujejo Slaviček, Svabinsky, Preisler i. t. d.; arhitekt prof. Kotěra je razstávil model cerkve; izredno zanimanje vzbuja kipar Fr. Bilek s svojimi motivi s Kalvarije, Dunajčani ga primerjajo največjemu sedanjemu kiparju Francozu Rodinu. Daljše poročilo prihodnjič!

priliko, da čita v ljubem domačem jeziku in domačem duhu pisana poročila o vsem, kar bega in teži velike, vodilne duhove sedanjega časa, kar izziva boj mej raznimi nazori in stranikami, kajti

»**Jug**« bode objavljal politične, gospodarske in socialne sestavke;

»**Jug**« bo priobčeval izvirne spise iz naravoslovja (Darwin, Häckel, Huxley; Kako razvija priroda; Razvoj človeka i. t. d.);

»**Jug**« bo poročal o vseh važnih prikaznih na polju elektrotehnike (W. Siemens, Edison, Tesla, Marconi, Maxwell, Hertz), fizike (Newton, Galilei, Rob. Mayer, Helmholtz), kemije (Lavoisier, L. Meyer, Mendelejev, W. Crookes; Moderne teorije o etru; Perijodičen sestav elementov i. t. d.).

»**Jug**« bo razpravljal o zanimivih poglavjih iz medicine in higijene (posebno važno za matere in učitelje); nadalje bo »**Jug**« seznanjal občinstvo s sledečimi strokami:

antropologija (Starost človeškega rodu; Možgani in duša; Lokalizacija duševnih funkcij v možganih; Razvoj sramežljivosti; Zakon i. t. d.);

psihologija (Wundt);

pedagogika (Principi vzgoje);

kulturna zgodovina (Pripravljajoči momenti krščanstva; Zgodovina in vzgoja človeštva; Cvet grške kulture; Pomen srednjega veka za človeško kulturo; Renesansa in humanizem; Reformacija; Romantika; Časopis; Stališče in zgodovina i. t. d.);

zgodovina umetnosti (Razvoj umetnosti; O strujah; biografije slavnih umetnikov);

glasba (Dvořák, Smetana, Čajkovski, R. Wagner i. t. d.);

arhitektura (John Ruskin; izvorni načrti in proračuni za razne tovarnice; kratki arhitektonični eséji);

filozofija (Budizem in bramanizem; Indijska filozofija; Zofisti; Sokratova krepost; Platonova ideologija; Platonov eros [platonska ljubezen]; Aristoteles; Stoicizem, epikureizem, skepticizem; Šolastika; Viri Tomaža Akvinskega; Tomaž Akvinski in moderno naziranje; Spinoza; Hume, Kant, Nietzsche, Masaryk i. t. d.);

jezikoslovje (Fr. M. Müller, L. Geiger; Razvoj jezika; Primerjajoče jezikoslovje i. t. d.);

statistika* (Ekzistenčni pogoji slov. dežel; Prirodno bogastvo Slovenije; Potrebnost novih prehodnih zvez za razvoj slov. zemlje; Avstrija in Nemčija (izvoz in uvoz; poljedelstvo in industrija; živinoreja);

žensko vprašanje (Ženska v zgodovini; Ali je emancipacija zdrav pojav?; Slovenka in emancipacija; Slovenska mati, žena, deklica);

okultizem in hipnotizem.

»Jug« bo objavljala krajša izvirna leposlovna dela (povesti, noveli, pesmi) in prinašala v posebnih prilogah večje romane prevedene iz ruščine (Gorkij, Čehov, Saltikov i. t. d.) in drugih slovanskih jezikov;

»Jug« bo redno poročala o umetnosti, književnosti in gledišču; o trgovini, obrti in gospodarstvu; o društvih in športu.

Kakor nanese prilika, posvečene bodo posamezne številke zaslužnim slov. možem (Trubarjeva, Ungnadova, Stritarjeva, Jurčičeva, Aškerčeva i. t. d. številka).

Ker bo torej »Jug« zasledoval celo sodobno kulturno gibanje in ker so mu obljubile pomoč najboljše moči, pričakujemo, da si vsak resnično omikan Slovenec, vsaka iskrena Slovenka naroči »Jug« in to tem bolj, ker je »Jug« najcenejša in najzanimivejša slov. revija in stane celo leto samo 5 K, četrť leta 1 K 25 h.

Vse pošiljatve (naročnina, spisi) naj se pošiljajo samo (ne na imena posameznih urednikov): Redaction »Jug«, Wien, XVIII. Martinsstrasse 19, II. 31.

Uredništvo in gospodarstvo

»Juga«

na Dunaju.

Kdor obdrži 1. številko, smatra se naročnikom!

Prosimo, da se pošilja naročnina naprej!

Odgovorni urednik: NIKO ZUPANIČ.